

ПОСЕБНЕ ДОКАЗНЕ РАДЊЕ У ФУНКЦИЈИ СУЗБИЈАЊА ТЕРОРИЗМА И ОСНОВНИ ПРАВНИ АСПЕКТИ ПРОТИВТЕРОРИСТИЧКОГ ДЕЛОВАЊА ВОЈНИХ СНАГА

Милан Шкулић*

Универзитет у Београду, Правни факултет

У раду се објашњавају основне специфичности посебних доказних радњи у кривичнопроцесном систему Србије, када су оне у функцији сузбијања тероризма. Посебна пажња поклања се тајном аудио и видео-надзору као типичној посебној доказној радњи.

У раду се закључује да се тероризам не може сузбити искључиво коришћењем војне силе, али да одређене војнообавештајне службе имају важну функцију у супротстављању тероризму. Посебно се истиче да је примена посебних доказних радњи од великог значаја за сузбијање тероризма, али да она мора бити *ultima ratio*, тј. „последње средство”, јер ако се такве специјалне истражне технике сувише користе, тиме не само да се потенцијално сувише угрожавају људска права и слободе, већ је то и веома скупо, а тада такве доказне методе постају и мање ефикасне.

Кључне речи: *кривични поступак, тероризам, посебне доказне радње, специјалне истражне технике, Војнообавештајна агенција*

Појам и значај посебних доказних радњи

Посебне доказне радње често се означавају као *специјалне доказне технике*, односно *специјалне истражне технике* и представљају одређене начине прикупљања доказа који су по свом карактеру атипични, те се примењују само у односу на нека кривична дела, која су, с једне стране, веома тешка, односно озбиљна, како у фактичком погледу с обзиром на последице које проузрокују у једном општем животном смислу, тако и у кривичноправном погледу, с обзиром на казну која је за њих прописана, док се, с друге стране, таква дела, захваљујући неким њиховим феноменолошким карактеристикама, те психолошким и другим особинама њихових учинилаца, веома тешко откривају, разјашњавају и доказују коришћењем уобичајених, односно редовних доказних метода. То је и довело до потребе да се у савремена кривичнопроцесна законодавства уведе тзв. специјалне истражне технике, те да се у односу на таква кривична дела модификује употреба неких иначе класичних доказних средстава.

* Проф. др Милан Шкулић је члан Високог савета судства Републике Србије.

Посебне доказне радње, односно специфичне технике прикупљања доказа, пре свега су карактеристичне за *преткривични поступак* (док је он код нас деценијама постојао као посебна „претходна“ процесна фаза), односно *предистражни поступак* у складу са Закоником о кривичном поступку из 2011. године. За посебне доказне радње често се користи атрибут „истражне“, у смислу *посебне истражне технике* и оне се и формално у већини законодавстава спроводе у истрази, која се, на пример у Немачкој, а слично је у Републици Српској, односно у БиХ, може водити како против познатог осумњиченог, тако и у односу на непознатог „учиниоца“ кривичног дела.

У оним кривичнопроцесним системима који имају *две истражне фазе*, специјалне истражне технике се, по правилу, спроводе у *првој истражној фази*, као што је то случај са посебним доказним радњама у нашем кривичном поступку, које се примарно предузимају током предистражног поступка (сходно правилима новог Законика о кривичном поступку), а такав је случај, на пример, и са мерама тајног надзора које се у Црној Гори спроводе у извиђању. С друге стране, *доказни резултати* посебних доказних радњи се свакако *користе*, односно могу се *користити у кривичном поступку* (ако дође до његовог покретања), па због тога користимо и термин „доказне технике“. Поред тога, неке специфичне специјалне доказне технике, односно одређена модификована доказна средства, искључиво се користе у формалном покренутом кривичном поступку, као што је то у нашем законодавству случај са испитивањем некадашњег сведока сарадника (према ЗКП-у из 2001. године), односно сада – *окривљеног сарадника* (ЗКП из 2011. године).¹ Одређене посебне доказне радње имају основну заједничку особину да представљају правно дозвољени начин потајног прикупљања података који могу имати доказни значај, те служење извесним облицима Закоником дозвољеног „лукавства“, „обмане“, односно „преваре“, што би се нарочито, када је у питању прикривени иследник, могло поистоветити и са једном врстом „шпијунаже“, односно прикривеног прикупљања важних података, али не у односу на другу државу и њене органе, њену војску, легалне организације и сл. већ првенствено у односу на припаднике организованог криминалитета.

Основне особености тероризма

Тероризам представља облик организоване криминалне делатности која се одликује вршењем аката насиља, попут подметања експлозива, изазивања пожара и предузимања других општеопасних радњи, те вршења убистава, атентата и отмица, као и других аката насиља у односу на људе и имовину, ради застрашивања становништва и представника власти, а ради насилног остварења одређених претежно политичких циљева. Према једној дефиницији која се често наводи,² терори-

¹ С обзиром на то да нови Законик о кривичном поступку институт окривљеног сарадника уређује у оквиру једне варијанте *страначког споразума*, он се објашњава у делу књиге који се односи на основне кривично-процесне особености сузбијања организованог криминалитета, али у теоријском смислу није спорно да и сада, тј. у светлу нове законске регулативе, испитивање окривљеног сарадника спада у вид посебне доказне радње, без обзира на то што се таква радња у самом Закоником о кривичном поступку (који сада и формално познаје поделу на *опште* и *посебне доказне радње*) не сврстава међу посебне доказне радње.

² Ради се о официјелној дефиницији *FBI-ја* – *The American Terrorism Research Centre*.

зам је „незаконита примена силе или насиља према људима или имовини да би се застрашила или сузбила државна власт,³ цивилно становништво или неки његов део, а у сврху постизања политичких или друштвених циљева.” Пошто се тероризам по правилу огледа у планским, организованим и систематским активностима, најчешће га практикују припадници терористичких организација, а ретко се јавља као потпуно индивидуална делатност.⁴

Мада је своју изразиту експанзију доживео у другој половини 20. века, као и последњих деценија тог прошлог века, а у драстичном облику почетком 21. века, тероризам није нова појава. Историја је пуна примера терористичког деловања, а у литератури се истиче да је „ранији тероризам настојао да омета тада моћне државне владе, док данашњи тероризам покушава да владе уцењује и чак примора на делимичну капитулацију”.⁵ Иначе, неки аутори, када пишу о терористима и њиховом деловању, користе и метафоричан израз *филозофија бомби*.⁶ Тероризам у најширем смислу (лат.: *терор* – *страх, ужас*) представља метод борбе за остварење политичких циљева путем насиља, застрашивања, отмица, уцена и сл., а сам појам тероризма је споран, како у пракси, тако и у законодавству, с тим да се у страном кривичном праву код кривичних дела тероризма најчешће кумулативно траже два елемента – један објективни, а други субјективни: да је предузета нека општеопасна радња и да постоји намера застрашивања грађана, по правилу из политичких мотива.⁷

Тероризам се у Кривичном законнику Србије (члан 391) дефинише на сличан начин као што је то уобичајено и у другим савременим кривичним законодавствима. Тероризам се састоји од низа алтернативно прописаних радњи, где спадају: 1) напад на живот, тело или слободу другог лица; 2) извршење отмице или узимање талаца; 3) уништавање државног или јавног објекта, саобраћајног система и инфраструктуре, укључујући и информационе системе, непокретну платформу у епиконтиненталном појасу, опште добро или приватну имовину на начин који може да угрози животе људи или да проузрокује знатну штету за привреду; 4) извршење отмице ваздухоплова, брода или других средстава јавног превоза или превоза робе;

³ Овде се користи термин „government”, („влада”), али се ту у духу нашег језика, али и с обзиром на смисао како наведене дефиниције, тако и правила нашег правног система, што је слично и у другим континентално-европским правним системима, у ствари, мисли на „државу”, односно државну власт.

⁴ Индивидуална терористичка делатност није честа и првенствено је везана за повремено деловање некадашњих чланова терористичких организација, који се понекад самостално активирају након дужег времена неделовања и у ситуацији када је њихова организација практично већ нестала, односно уништена. Поред тога, понекад се и појединци из одређених психопатолошких или чак екстремно идеалистичких побуда, мимо икакве организације, потпуно самостално и индивидуално упуштају у вршење терористичких аката. Типичан пример је тзв. *unobomber* у САД, који је некада био веома талентовани научник, врстан познавалац хемије и физике, а који се затим, разочаран у друштво, повукао у потпуно изолацију, живећи у пустим планинским крајевима, одакле је почео да на адресе других научника, за које је сматрао да су штетни по друштво, те да повлађују индустрији која је милитаристичка и антиеколошка, као и неким политичарима, шаље експлозивне пакете и писма. Ухваћен је након дужег времена и читаве серије експлозија од којих су многи људи убијени или осакаћени, те је осуђен и погубљен.

⁵ F. Wördermann, *Terrorismus - Motive, Täter, Strategien*, "R. Piper & Co. Verlag", München, Zürich, 1977, str. 90.

⁶ W. Laquer, *Terrorism*, "Little, Brown and Company", Boston – Toronto, 1977., стр. 21. W. Laquer, *Terrorismus*, "Athenaum Verlag", Regensburg, 1977., стр. 22

⁷ З. Стојановић, Коментар Кривичног законика, „Службени гласник”, Београд, 2012., стр. 680.

5) производња, поседовање, набављање, превозење, снабдевање или употребљавање нуклеарног, биолошког, хемијског или другог оружја, експлозива, нуклеарног или радиоактивног материјала или уређаја, укључујући и истраживање и развој нуклеарног, биолошког или хемијског оружја; 6) испуштање опасне материје или проузроковање пожара, експлозије или поплаве или предузимање друге општеопасне радње које могу да угрозе живот људи; 7) ометање или обустављање снабдевања водом, електричном енергијом или другим основним природним ресурсом које може да угрози живот људи. Није довољно да се предузме нека од набројаних радњи које су алтернативно прописане, па да се тиме изврши кривично дело тероризма, већ је потребно да код учиниоца постоји и посебан субјективни елемент, а то је посебна *терористичка намера*.⁸ Приликом предузимања неке од алтернативно прописаних радњи учинилац мора поступати у намери да озбиљно застраши становништво или принуди Србију, страну државу или међународну организацију да нешто учини или не учини или он има намеру да озбиљно угрози или повреди основне уставне, политичке, економске или друштвене структуре Србије, стране државе или међународне организације.

Посебне доказне радње у Законику о кривичном поступку Србије

Нови Законик о кривичном поступку Србије усваја имплицитну поделу доказних радњи на опште и посебне доказне радње, као што је то први пут у нашој легислативи учињено у Законику о кривичном поступку Србије из 2006. године.⁹ Према једној теоријској подели,¹⁰ „посебне мере” под којима се практично подразумевају посебне доказне радње, деле се на: „мере инфилтрације и мере опсервације”, па се тако наводи да у „нашем законодавству посебне оперативне мере полицијске инфилтрације обухватају: ангажовање прикривеног иследника, склапање симулованих правних послова и пружање симулованих услуга, док су мере тајне опсервације: надзор и снимање телефонских и других разговора и комуникација другим техничким средствима, контрола пословних и личних рачуна осумњиченог и контролирана испорука”.¹¹

⁸ Намера се у неким законодавствима поистовећује са умишљајем, док се у немачкој теорији најчешће сматра највишим степеном умишљаја (умишљај првог степена) или посебном врстом умишљаја, а код нас је она иманентна одређеним кривичним делима, као посебан субјективан елемент, који подразумева да, као облик кривице, мора постојати директан умишљај, који се притом, таквим захтевом да се кривично дело чини у одређеној намери, још додатно *циљно усмерава и појачава*, пре свега у односу на његову вољну (волунтативну) компоненту. Увек када се кривично дело чини у одређеној намери, то по дефиницији наглашава *субјективну* компоненту кривичног дела, односно *кривицу*, што је потпуно супротно, одређеним релативно ретким примерима „објективизације” одговорности за кривично дело. Више о томе: Ј. Ћирић, *Објективна одговорност у кривичном праву*, „Институт за упоредно право, Београд, 2008, стр. 11–12.

⁹ Више о томе: М. Шкулић, *Коментар Законика о кривичном поступку*, Службени гласник, Београд, 2007., стр. 475 – 476.

¹⁰ Треба имати у виду да је наведена веома интересантна теоријска подела, тј. сврставање посебних доказних радњи из нашег кривичног процесног законодавства у те две основне категорије, урађена у складу са раније важећим Законом о кривичном поступку Србије из 2001. године.

¹¹ Т. Лукић, *Доказне радње у кривичном поступку*, Правни факултет Универзитета у Новом Саду, Нови Сад, 2011., стр. 25.

У посебне доказне радње у кривичном процесном законодавству Србије сврставају се оне активности које се, по правилу, сматрају тзв. специјалним истражним техникама, а законодавац у односу на такве радње прво регулише одређена општа правила, да би затим конкретним нормама уредио правила по којима се спроводе поједине посебне доказне радње. Суштински, тј. у смислу да се таквом врстом и начином извођења доказа битно одступа од општих процесних правила, у посебну доказну радњу спада и испитивање окривљеног сарадника, те испитивање осуђеног сарадника, али сходно законској систематици, те чињеници да се ту формално више не ради о облицима тзв. кооперативних сведока (некадашњи сведоци сарадници), ова проблематика обрађена је у делу који се односи на облике страначког споразумевања у кривичном поступку: 1) споразум о сведочењу окривљеног и 2) споразум о сведочењу осуђеног.

Посебне доказне радње могу се одредити када су кумулативно испуњене две претпоставке, од којих се једна односи на *врсту кривичног дела*, а друга на постојање одговарајућих *доказних тешкоћа*. То значи да истовремено морају егзистирати следећа два услова: 1) потребно је постојање основа сумње да је лице на које се такве радње односе учинило кривично дело које спада у категорију кривичних дела у погледу којих су могуће посебне доказне радње („посебно кривично дело”), те 2) неопходно је да се на други начин не могу прикупити докази за кривично гоњење или би њихово прикупљање било знатно отежано. Посебне доказне радње *изузетно* се могу одредити и према лицу за које постоје основане сумње да **припрема** неко од „посебних” кривичних дела, уколико постоји неки од два *алтернативно* прописана разлога: 1) када околности случаја указују на то да се на други начин кривично дело не би могло открити, спречити или доказати или 2) када би то изазвало несразмерне тешкоће или велику опасност.

Могућност примене посебних доказних радњи и, у односу на припремање, а посебно у односу на покушај кривичних дела у погледу којих су такве радње и иначе могуће, није спорна без обзира на то што у кривичноправном смислу није увек могуће кажњавање за припремање,¹² као и за покушај тих кривичних дела (мада је покушај у највећем броју случајева, с обзиром на прописану казну за та кривична дела, свакако кажњив), јер основ за примену мера тајног надзора овде није кажњивост одређеног стадијума у извршењу кривичног дела као таквог, већ потреба да се одређено кривично дело у *првом реду спречи*, што је, уосталом, и примарни задатак надлежних државних органа.¹³ Када се ради о припремању, ако није у питању кажњиво припремање кривичног дела, онда се лице у односу на које је конкретна мера тајног надзора предузета неће гонити за само припремање кривичног дела, уколико није дошло до реализације неке наредне фазе у остварењу кривичног дела које је кажњиво, али ће се то лице кривично гонити за друга кривична дела у односу на која су применом мера тајног надзора прикупљени докази да их је учинио, али само под условом да таква кривична дела спадају у делокруг кривичних дела у погледу којих је могуће предузимање посебних доказних радњи.

¹² Више о томе: З. Стојановић, *Коментар Кривичног законика*, Службени гласник, Београд, 2012., стр. 132–133.

¹³ Више о томе: М. Шукулић, *Коментар Законика о кривичном поступку Црне Горе*, Мисија ОЕБС-а у Црној Гори и Министарство правде Црне Горе, Подгорица, 2009, стр. 485–487.

Посебне доказне радње могу се одредити у погледу низа кривичних дела: 1) за кривична дела која су посебним законом сврстана у надлежност јавног тужилаштва посебне надлежности, где спадају кривична дела организованог криминала и друга тзв. посебно тешка кривична дела, те кривична дела против човечности и других добара заштићених међународним правом, те 2) за низ *таксативно набројаних кривичних дела*, која су, с обзиром на основне кривичноправне критеријуме (тј. према законској систематици која се огледа у подели на главе Кривичног законика), прилично хетерогеног карактера, а ту спадају: тешко убиство (члан 114. Кривичног законика), отмица (члан 134. Кривичног законика), прање новца, нека коруптивна кривична дела итд. Наравно, посебан је значај предузимања посебних доказних радњи када се ради о кривичним делима терористичког карактера, за која је типично да се отежано могу откривати и доказивати применом класичних доказних метода.

У погледу посебне доказне радње *ангажовање прикривеног иследника* нешто је сужен материјални услов у односу на остале посебне доказне радње, јер се та посебна доказна радња може одредити само за кривично дело организованог криминала или у погледу кривичних дела против човечности и других добара заштићених међународним правом. Посебне доказне радње се и формално изричито одређују у *ultima ratio* смислу, па ће тако, приликом одлучивања о одређивању и трајању посебних доказних радњи, орган поступка посебно ценити да ли би се исти резултат могао постићи на начин којим се мање ограничавају права грађана.

Основна правила тајног аудио и видео-надзора у ЗКП-у Србије

Законик о кривичном поступку Србије познаје два вида тајног аудио и видео-надзора, с тим да за један од тих видова (као што се то детаљније објашњава у даљем тексту), уопште и није извесно да се може односити и на аудио-надзор. Ради се о следећим посебним доказним радњама: 1) тајни надзор комуникације и 2) тајно праћење и снимање.¹⁴

Тајни надзор комуникације може се одредити ако је испуњен *општи материјални услов* за предузимање посебних доказних радњи и уз испуњење посебног формалног услова. Формални услов састоји се у *одлуци* суда, чије се доношење формално иницира *предлогом* јавног тужиоца. На образложени предлог јавног тужиоца суд може одредити надзор и снимање комуникације која се обавља путем телефона или других техничких средстава или надзор електронске или друге адресе осумњиченог и заплону писама и других пошиљки. Одлуку доноси судија за претходни поступак у форми образложене наредбе, која садржи следеће елементе: расположиве податке о лицу према којем се тајни надзор комуникације одређује, законски назив кривичног дела, означавање познатог телефонског броја или адресе осумњиченог, односно телефонског броја или адресе за коју постоје основи сумње да је осумњичени користи, разлоге на којима се заснива сумња, начин спровођења, обим и трајање посебне доказне радње.

¹⁴ Више о томе: М. Шкулић, *Кривично процесно право*, седмо измењено и допуњено издање, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2014, стр. 243–244.

Трајање тајног надзора комуникације законодавац одређује на два начина: 1) фактичким роком који се темељи на *ultima ratio* природи ове посебне доказне радње, што се своди на дужност прекидања спровођења надзора чим престану разлози за његову примену, 2) формулисањем посебних максималних рокова формалне природе (одређених у месецима), у оквирима којих се једино и може исполити претходно наведени фактички рок трајања ове посебне доказне радње. Тајни надзор комуникације може трајати три месеца, а због неопходности даљег прикупљања доказа трајање ове посебне доказне радње може се продужити највише за још три месеца, што се своди на следећу формулу: $3m + 3m = \text{максимално } 6 \text{ месеци}$. Ако се тајни надзор комуникације односи на кривична дела сврстана у надлежност јавних тужилаштава посебних надлежности, тајни надзор може се изузетно продужити још *највише два пута* у трајању од по три месеца, што се може илустровати следећом формулом: $3m + 3m + 3m + 3m = \text{максимално } 12 \text{ месеци}$.

Наредбу о тајном надзору комуникације извршава одговарајући државни орган. То алтернативно може да буде: полиција, Безбедносно-информативна агенција или Војнобезбедносна агенција. Ствар је слободне оцене органа који одређује ову посебну доказну радњу, тј. судије за претходни поступак, а на основу предлога јавног тужиоца, којем ће од тих алтернативно набројаних државних органа бити поверено извршење тајног надзора комуникације, али би се, по логици ствари, овде морао имати у виду примарни делокруг рада тих органа, па би се тако, на пример, онда када се ради о основима сумње да је учињено кривично дело које спада у тзв. класичан организовани криминалитет, спровођење посебне доказне радње поверило полицији, док би БИА спроводила наредбу која се тиче кривичних дела против државе, попут тероризма, напада на уставно уређење и сл., а ВБА би била ангажована када су у питању кривична дела против војске Србије. С друге стране, у овом погледу ипак нема никаквог посебног формалног правила у Законику, па би у неким ситуацијама била ствар и одговарајуће тактичке процене којем ће се од тих алтернативно набројаних државних органа поверити спровођење конкретног тајног надзора комуникација. О спровођењу тајног надзора комуникације сачињавају се дневни извештаји који се, заједно са прикупљеним снимцима комуникације, писмима и другим пошиљкама које су упућене осумњиченом или које он шаље достављају судији за претходни поступак и јавном тужиоцу на њихов захтев. Поштанска, телеграфска и друга предузећа, друштва и лица регистрована за преношење информација дужна су да државном органу који извршава наредбу о тајном надзору комуникације омогуће спровођење надзора и снимања комуникације и да, уз потврду пријема, предају писма и друге пошиљке.

Тајно праћење и снимање представља посебан вид прикривеног деловања у односу на осумњиченог, које у неким својим аспектима, тј. онда када се ради о *снимању* има истовремено и обележја тајног видео-надзора. Спорно је да ли се у оквиру ове посебне доказне радње може спроводити и тајни аудио-надзор. Иако се по свему судећи чини да су писци текста новог ЗКП-а, односно нацрта из којег је проистекао нови Законик сматрали да би ова радња могла да се протеже и на тајни аудио-надзор, тако што би се под снимањем подразумевало како *визуелно снимање*, снимање у виду прављења видео и фотографског материјала, тако и *тонско снимање*, односно бележење разговора особа које су објект (мета) тајног праћења и снимања, чини се да то

није сасвим извесно, а одговор на то важно питање мораће, у крајњој линији, да пружи судска пракса, а у једном моменту вероватно и Уставни суд.

Праћење лица уопште, а пре свега осумњиченог, иначе је, до сада, тј. до увођења те радње у нови ЗКП Србије из 2011. године, сматрано једном од класичних тзв. *оперативних радњи*.¹⁵ Једини могући *ratio legis* за сврставање такве класичне оперативне полицијске радње,¹⁶ тј. радње која сама по себи не остварује неки посебан доказни кредибилитет већ служи прибављању релевантних информација за разјашњење кривичног дела или чак његово спречавање у веома раним фазама полицијског ангажовања (што значи у преткривичном поступку према нашем деценијама важећем кривичном процесном законодавству, односно у предистражном поступку према правилима Законика из 2011. године), могао би бити у повезивању праћења са „снимањем”, тј. омогућавању да снимци направљени током праћења могу остваривати потребан доказни кредибилитет у кривичном поступку. Питање је да ли је ово било неопходно, јер би се фотографије и видео-материјал направљен током праћења и иначе могли користити као специфични материјални докази, чак и ако би праћење и даље било оперативна, а не (посебна) доказна радња, у погледу чега код нас и сада већ постоји и одговарајућа пракса. Вероватно су творци законског текста, у ствари, пре свега мислили на тонске снимке који би се такође могли направити током вршења ове посебне доказне радње, те су због тога тајно праћење и формално сврстали у доказну категорију, али није извесно да из законског текста, ако се он пажљиво и стриктно анализира и тумачи, уопште произлази могућност да се под снимањем у овом случају подразумева и тонско снимање, тј. *тајно снимање разговора* лица која су под овим видом надзора.

Када је испуњен *општи материјални услов* за предузимање посебних доказних радњи на образложени предлог јавног тужиоца суд може одредити тајно праћење и снимање осумњиченог ради остварења неког од следећих алтернативно прописаних циљева: 1) откривања контаката или комуникације осумњиченог на јавним местима и местима на којима је приступ ограничен или у просторијама, осим у стану; 2) утврђивања истоветности лица или лоцирања лица или ствари. Овако дефинисани циљеви тајног праћења и снимања осумњиченог представљају *посебан и додатни материјални услов* за одређивање ове посебне доказне радње. Тајно праћење се примарно односи на самог осумњиченог, тј. лице у погледу којег постоје основи сумње да је учинило (односно под одређеним условима да припрема) неко од кривичних дела у погледу којих је могуће спровођење посебних доказних радњи, али се секундарно ова посебна доказна радња може усмерити и на друга лица, односно локације повезане са тим лицима. Места или просторије, односно превозна средства других лица могу бити предмет тајног надзора и снимања само ако је вероватно да ће осумњичени ту бити присутан или да користи та превозна средства.

¹⁵ Више о томе: Ж. Алексић и М. Шкулић, *Криминалистика*, седмо издање, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2013, стр. 33–37.

¹⁶ У ствари, ради се само претежно и по правилу, о „полицијској” радњи, јер полиција у пракси заиста и реализује већину праћења, али такву радњу спроводе и други органи чија је делатност слична полицијској, када се ради о одређеним ситуацијама, односно одређеним врстама кривичних дела, ради чијег се разјашњења таква радња предузима, као што је то, на пример, случај са тајним праћењима које реализују Безбедносно-информативна агенција и Војнобезбедносна агенција.

Формални услов за тајно праћење и снимање осумњиченог своди се на неопходност постојања образложене наредбе, коју доноси судија за претходни поступак. Иако то у Законнику о кривичном поступку није стриктно наглашено, судија за претходни поступак овакву наредбу, по логици ствари, доноси само на предлог надлежног јавног тужиоца. То произлази како из опште процесне логике да се суд у сличним ситуацијама активира по захтеву другог процесног субјекта, а то је овде јавни тужилац као онај субјект којем је поверена доминантна улога у предистражном поступку (у којем се практично по правилу и спроводи ова посебна доказна радња), као и у истрази коју он води, док, с друге стране, без таквог предлога, односно уопште без одговарајуће процесне иницијативе субјекта који настоји да разјасни кривично дело и прикупи потребне доказе, судија за претходни поступак не би ни могао бити у прилици да има било каква сазнања о потреби издавања такве наредбе, јер тај облик судске функционалне надлежности више није у активној истражној функцији, као што је то био случај са некадашњим (и још увек „садашњим” када се ради о још увек важећем ЗКП-у из 2001. године) истражним судијом.

Наредба о тајном праћењу и снимању осумњиченог садржи следеће обавезне елементе: 1) податке о осумњиченом, 2) законски назив кривичног дела, 3) разлоге на којима се заснива сумња, 4) означење просторија, места или превозног средства, овлашћење за улазак и постављање техничких уређаја за снимање, начин спровођења, 5) обим и трајање посебне доказне радње. Тајно праћење и снимање може трајати три месеца, а због неопходности даљег прикупљања доказа може се продужити највише за још три месеца. Ако је реч о кривичним делима која спадају у делокруг активности јавних тужилаштава посебне надлежности,¹⁷ тајно праћење и снимање може се изузетно продужити још највише два пута у трајању од по три месеца. То значи да ова посебна доказна радња, онда када се ради о већини кривичних дела у погледу којих је могуће предузимање посебних доказних радњи, траје највише шест месеци ($3\text{м} + 3\text{м} = 6\text{м}$), а када су у питању кривична дела организованог криминала или кривична дела против човечности и других добара заштићених међународним правом, тада тајно праћење и снимање може трајати duplo дуже ($3\text{м} + 3\text{м} + 3\text{м} = 12$ месеци). Ова посебна доказна радња се у погледу њеног трајања и додатно регулише у *ultima ratio* смислу, па је тако прописано да се спровођење тајног праћења и снимања прекида чим престану разлози за његову примену.

Када се ради о тајном праћењу и снимању у просторијама које нису станови законодавац је регулисао и могућност уласка у просторије и постављање уређаја за снимање, при чему се, по логици ствари, мисли на *тајни улазак* и, иако то није стриктно означено у Законнику, јасно је да ту радњу могу спровести само субјекти којима се и иначе може поверити непосредна реализација ове посебне доказне радње, а то су овлашћена службена лица полиције или припадници БИА, односно ВБА. С друге стране, пропуст је законодавца што није регулисао и *уклањање* уређаја за снимање у просторијама, јер ти уређаји не би смели да остану у просторији неограничено, јер је трајање ове посебне доказне радње (као што је то претходно већ објашњено) лимитирано одређеним максималним законским роковима. Овако, тј. са садашњим мањком законске регулативе, произлази да је уређај за тајно сн-

¹⁷ Ради се о кривичним делима из члана 162, став 1, тачка 1 Законика о кривичном поступку.

мање могуће тајно монтирати у просторији и то на основу изричитог овлашћења у оквиру наредбе судије за претходни поступак да се у просторију тајно уђе и изврши монтирање уређаја, а да затим уопште није потребно такав уређај и демонтирати, након што „истекне рок” трајања посебне доказне радње. То значи да би такав уређај могао да остане у просторији „за сва времена”, што је недопустиво, чак и уколико би се по престанку трајања посебне доказне радње учинио неактивним, односно не би се више користио.

Наредбу о тајном праћењу и снимању извршава неки од следећих алтернативно наведених државних органа – полиција, Безбедносно-информативна агенција или Војнобезбедносна агенција, а којем ће се конкретном државном органу поверити спровођење ове посебне доказне радње решава се у складу са претходно већ објашњеним резоним који се односи и на реализацију тајног надзора комуникација. О спровођењу тајног праћења и снимања сачињавају се дневни извештаји који се, заједно са прикупљеним снимцима, достављају судији за претходни поступак и јавном тужиоцу на њихов захтев. По завршетку тајног праћења и снимања поступа се према истим правилима Законика која се односе на официјелно достављање судији за претходни поступак снимака и другог материјала као резултата спроведене посебне доказне радње, а затим се тај материјал доставља јавном тужиоцу итд., као што се чини и када је реч о тајном надзору комуникација.

Сумарна упоредноправна анализа тајног аудио-видео надзора

Кривичнопроцесни системи свих савремених правних држава познају и одређене облике тајног аудио-видео надзора, а овом приликом ћемо се осврнути на примере из неколико европских држава.

У Немачкој, где је недавно битно измењен и допуњен ЗКП (*Strafprozessordnung – StPO*), у делу који се тиче тајног аудио и видео надзора,¹⁸ примењен је *maximale* приступ приликом одређивања „круга” кривичних дела у погледу којих је могуће одступање од заштите дискреције телефонских и других разговора.

Истовремено, примењен је прилично *екстензиван* приступ. Другим речима, у немачком кривичном процесном законодавству знатно је шири списак кривичних дела у погледу којих је могуће спровођење прислушкивања и других сличних облика надзора и техничког снимања.¹⁹ У оквиру општих учења о доказима, сматра се да нове доказне могућности, где спада и прислушкивање телефонских и других разговора, свој *ratio* имају у потреби лакшег доказивања, неких иначе веома тешких кривичних дела.²⁰

За надзор над комуникацијом се истиче да посебно омогућава прикупљање доказа у вези кривичних дела организованог криминалитета, при чему се не може на-

¹⁸ Више о некадашњем законском решењу у Немачкој у: Ђ. Игњатовић и М. Шкулић, *Организовани криминалитет*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2010, стр. 270–271.

¹⁹ Више о томе: С. Roxin, *Strafverfahrensrecht*, 25. Auflage, „Verlag C. H. Beck”, München, 1998, стр. 281–287.

²⁰ J. Brack und N. Thomas, *Kriminaltaktik*, „Richard Boorberg Verlag”, Stuttgart, München und Hannover, 1983, стр. 12.

правити чврста разлика између репресивних кривичнопроцесних могућности и правних могућности превентивног полицијског деловања.²¹ То практично значи да се надзором над средствима комуникације – прислушкивањем и снимањем телефонских разговора, могу обезбеђивати потребни докази који омогућавају кривично гоњење за већ учињена кривична дела, али се тако може деловати и превентивно, те спречавати извршење планираних кривичних дела, али, наравно, само уколико то планирање представља само по себи кривично дело за које је могуће предузети прислушкивање, или када се прислушкивањем оствареним на законски начин сазна за припремање другог кривичног дела. У немачкој пракси се истиче да је последњих година прислушкивање телефонских разговора, усмерено на идентификацију лица које разговара преко телефонског броја, често веома отежано због коришћења мобилних телефона са СИМ картицама, где подаци о кориснику одређеног броја нису доступни (тзв. *pre-paid* систем), као и када су корисници странци, односно уколико се користе иностране мобилне везе, па су ради решавања таквих проблема предлагане и одређене промене релевантних одредби ЗКП-а.²²

Употреба одређених техничких средстава, како за прислушкивање, тако и у односу на тајно видео-снимање и фотографисање током спровођења присмотре (тајне опсервације), те могућност тајно уграђивања средстава за прислушкивање и снимање разговора, постоји у Немачкој у складу са решењима посебног закона који регулише ту област – *OrgKG* – Закон о сузбијању недозвољене трговине опојним материјама и других форми организованог криминалитета,²³ с тим да су у литератури у великој мери подељена мишљења о томе да ли су могућности прислушкивања разговора које постоје у складу са тим законом, у потпуности усклађене са решењем из § 100 ц Законика о кривичном поступку Немачке (*StPO*).²⁴ Већ током расправа о нацрту овог посебног закона који омогућава употребу техничких средстава ради тонског прислушкивања стамбених просторија, те видео-снимања током присмотре, вођена је врло жива парламентарна дискусија о томе да ли су таква решења у нескладу са уставним прописима, нарочито када је реч о превентивним активностима тог типа.²⁵

Када су испуњени потребни законски услови, одговорно лице у компанији која се бави пружањем комуникацијских услуга је дужно да, уз сагласност савезног министра за пошту и телекомуникације, омогући прислушкивање и снимање телефонских разговора, а у немачкој литератури понекад се постављало и питање недовољног регулисања одређених техничких, правних и финансијских проблема који настају у вези с тим.²⁶

²¹ E. Lücking, *Die Strafprozessuale Überwachung des Fernmeldverkers – Eine rechtsvergleichende Untersuchung*, „Max-Planck-Institut“, Freiburg im Breisgau, 1992, стр. 14–15.

²² F. Thiede, *Geräteerkennung eines Handys als Akknüpfungspunkt für Telekommunikationsüberwachung*, *Kriminalistik*, No. 3/03, Heidelberg, 2003, стр. 165–166.

²³ Gesetz zur Bekämpfung des illegalen Rauschgifthandels und anderer Erscheinungsformen der Organisierten Kriminalität (*OrgKG*).

²⁴ Више о томе: J. König, *Einsatz technischer Mittel nach par. 100c StPO*, *Kriminalistik*, No. 5/98, Heidelberg, 1998, стр. 349–350.

²⁵ J. Meyer und W. Hetzer, *Schulterschluß gegen Organisierte Kriminalität*, *Kriminalistik*, No. 11/97, Heidelberg, 1997, стр. 694–698.

²⁶ W. Weinem, *Die strafprozessuale Überwachung der Telekommunikation*, *Kriminalistik*, No. 11/95, Heidelberg, 1995, стр. 735.

Иначе, у немачкој пракси и теорији много се расправљало и о могућностима превентивног прислушкивања телефонских разговора, посебно у вези са сузбијањем организованог криминалитета. Наиме, у нацрту Закона о сузбијању незаконите трговине опојним средствима и другим појавним облицима организованог криминалитета (OrgKG), као и у нацрту Закона о изменама Закона о уређајима за даљински пренос информација (FAG), првобитно је била предвиђена могућност прислушкивања и снимања телефонских разговора, уколико је то потребно за отклањање непосредне (садашње или постојеће) опасности по живот, тело или слободу неког лица, Али, такав предлог ипак није прихваћен, мада се данас у неким радовима истиче да би законска могућност превентивног полицијског прислушкивања телефонских разговора имала велики значај у односу на сузбијање организованог криминалитета, за који се у Немачкој истиче да постаје све већи проблем.²⁷ Поред тога, и полицијска пракса је дуго инсистирала на проширењу могућности за прислушкивање телефонских и других разговора, али и за „озвучење” просторија и возила, истичући да, мада је према официјелним статистикама број обављених прислушкивања у Немачкој, у просеку током једне године, знатно виши него у САД, то фактички није тако, јер се, с једне стране, у САД званично статистички не бележе сва заиста обављена прислушкивања, а с друге стране, у тој земљи је под одређеним условима могуће прислушкивање и без одлуке суда, а које се потом статистички не бележи, што у Немачкој није могуће.²⁸

У Немачкој се стриктно разликује неколико врста тајног аудио и видео-надзора: 1) надзор и снимање телекомуникација, 2) прислушкивање и снимање разговора који се воде у станovima и другим просторијама, 3) прислушкивање и снимање техничким средствима разговора који нису намењени јавности, а воде се изван стана, 4) прибављање података о контактима путем средстава телекомуникације, 5) тајна присмотра уз тајно фотографисање и видео-снимање, 6) утврђивање броја прикључка мобилног телефона и броја коришћене СИМ картице.

У Аустрији је 1. јануара 2008. године ступио на снагу потпуно нови Законик о кривичном поступку, за који је карактеристично да уводи низ фундаменталних новина, попут увођења државно-тужилачке, односно полицијске истраге, под руководством државног тужиоца, при чему нови концепт у основи одговара традиционалним захтевима европско-континенталног кривичног процесног права. Видео-надзор лица на отвореном простору или у јавним просторијама, као и обично слушање разговора који се воде у јавности и које и иначе свако треће лице може да чује, могуће је без посебних ограничења (као када се, на пример, ради о камерама за надзор у робним кућама или слушању разговора који воде лица за суседним столом у ресторану), док, на пример, монтирање уређаја на аутомобилу којим се може установити његово кретање у простору подлеже одређеним законским ограничењима, исто као што је и уградња уређаја за прислушкивање разговора у аутомобилу могућа једино под условима који су у ЗКП-у прописани за надзор над разговорима који се обављају у просторијама.²⁹

²⁷ I. Weitemeier und W. Große, *Telefonüberwachung aus präventivpolizeilichen Gründen*, Kriminalistik, No. 5/97, Heidelberg, 1997, стр. 335 и стр. 338.

²⁸ R. Rupprecht, *Rechtstatsachen als Basis der OK-Gesetzgebung, Organisierte Kriminalität*, Bundeskriminalamt (Hg.), Wiesbaden, 1997, стр. 75–76.

²⁹ S. Seiler, *Strafprozessrecht*, 10. überarbeitete Auflage, Facultas.wuv., Wien, 2009, стр. 140 – 141.

У складу са одредбом § 136 ЗКП Аустрије, оптички и акустички надзор лица је дозвољен у следећим случајевима: 1) када се ради о кривичном делу отмице, 2) када се примењује у вези са ангажманом прикривеног иследника, 3) код тешких кривичних дела – уколико се ради о кривичном делу за које је прописана казна преко десет година затвора или уколико је у питању кривично дело терористичког удруживања, као и када се ради о организованом криминалитету и сл., при чему је неопходно да се ради о *ultima ratio* случају, што значи да је на други начин немогуће да се разјасни кривично дело или би то било знатно отежано.³⁰ Могуће је и да се надзор односи не само на осумњиченог, већ и на треће лице, без сагласности тог трећег лица, уколико се може очекивати да осумњичени ступи у контакт са њим (§ 136 Abs. 1 Z).

У Аустрији је могућ и надзор само „објекта” (*Objektüberwachung*) што, у ствари, представља *присмотру*, која је код нас претежно оперативног карактера, а у извесним елементима оваква радња асоцира на тајно праћење и снимање које је посебна доказна радња у Србији, у складу са новим Законом о кривичном поступку. Наиме, када се ради о просторијама које нису станови и не спадају у правно заштићени „стамбени простор”, могуће је такве просторије или такве отворене просторе, видео- надзирати,³¹ ради утврђивања контаката између лица, односно понашања лица на тим просторима, а то се може чинити када се ради о потреби разјашњавања било ког кривичног дела, дакле без обзира на врсту и тежину кривичног дела.³² Видео-надзор у становима, односно просторијама које се правно штите као станови (*durch das Hausrecht geschützten Raums*), могућ је само ради разјашњавања умишљајног кривичног дела запређеног казном затвора тежом од једне године и само уколико је држалац стана изричито одобрио такав надзор, при чему је још неопходно и да се кривично дело на други начин не би могло разјаснити или би то било знатно отежано.³³ Формални услов за тајни аудио и видео-надзор у Аустрији јесте постојање судског одобрења, које се даје на захтев државног тужиоца, а уколико се ради о уласку у просторије ради монтирања уређаја за надзор, тада је и за то потребно посебно одобрење суда, с тим да једино у случају узимања талаца криминалистичка полиција може да започне са спровођењем тајног надзора и без одлуке суда.³⁴

У Италији се законом омогућава „пресретање” конверзација окривљеног и његових комуникација, што укључује прислушкивање и снимање телефонских разговора. С обзиром на то да то представља озбиљно одступање од права на приватност, оно може бити одређено само у погледу тешких кривичних дела и када постоје озбиљни разлози за веровање да је окривљени крив,³⁵ а да при том не постоји други начин прикупљања доказа.³⁶

³⁰ Ibid., стр. 142.

³¹ Као што је претходно објашњено, чини се да је код нас спорно да ли се у оквиру тајног праћења и снимања (посебна доказна радња регулисана новим Законом о кривичном поступку из 2011. године), могу вршити и *тонска снимања*, или је могуће једино *видео*, односно *фото-снимање*, а чини се да ипак претежу аргументи у правцу тврдње да на нивоу садашње законске регулативе није могуће тонско снимање, слично као што је то законом стриктно уређено у Аустрији.

³² S. Seiler, op. cit., стр. 142.

³³ Ibidem.

³⁴ Ibid., стр. 143.

³⁵ Оваква формулација оставља сумњу постојања противречности у односу на дејство *претпоставке невиности*, односно налази се у извесном нескладу са правом окривљеног да се претпостављено сма-

Одређивањем врсте кривичног дела (што се чини на прилично уопштен начин, али без дилеме да у круг тих кривичних дела спадају и она која представљају облике организованог криминалитета), те дефинисањем разлога који се односе на процену доказног значаја аудио-надзора, утемељен је *материјални услов* за одступање од Уставом заштићене (чл. 15) слободe и приватности кореспонденције и комуникације у Италији. Поред тога, да би се предузеле такве активности, неопходно је и постојање одређеног *формалног услова*, који се огледа у следећем: 1) неопходно је постојање одлуке суда током прелиминарне истраге и 2) потребно је да се таква одлука донесе на основу претходно поднетог захтева јавног тужиоца, с тим да под посебним околностима прислушкивање може бити наређено и од самог јавног тужиоца, али је он дужан да сместа о томе поднесе извештај судији који је надлежан за прелиминарну истрагу, који тада такву меру може да потврди или да одбије њену примену.³⁷

Основне доказне могућности Војнобезбедносне агенције у односу на сузбијање тероризма

Законом о ВБА и ВОА Војнобезбедносној агенцији омогућава се да врши следеће безбедносне активности: 1) безбедносна заштита снага, објеката, средстава и активности; 2) безбедносна заштита тајних података; 3) персонална безбедност (безбедносна провера одређених лица); 4) индустријска безбедност; 5) безбедносна заштита информационо-телекомуникационих система и криптозаштите; 6) безбедносна заштита других субјеката система одбране; 7) вршење осталих послова и задатака безбедносне заштите.

Војнобезбедносна агенција у оквиру контраобавештајне заштите делује на одговарајући начин у односу на низ алтернативно прописаних облика угрожавања војске: 1) открива, прати и онемогућава обавештајно деловање, субверзивне и друге активности страних држава, страних организација, група или лица усмерених против Министарства одбране и Војске Србије; 2) открива, прати и онемогућава унутрашњи и међународни тероризам, екстремизам и друге облике организованог насиља усмерених против Министарства одбране и Војске Србије; 3) открива, истражује и прикупља доказе за кривична дела против уставног уређења и безбедности Републике Србије, кривична дела против човечности и других добара заштићених међународним правом, кривична дела организованог криминала, кривично дело прање новца, као и нека кривична дела корупције иако нису резултат деловања организоване криминалне групе унутар Министарства одбране и Војске Србије; 4) открива, истражује и прикупља доказе за кривична дела којима се угрожавају тајни подаци и кривична дела против безбедности рачунарских података, прописана Кривичним закоником, законом којим се уређује тајност података, као и другим законима када су наведена кривична

тра невиним, све док његова кривица не буде утврђена правоснажном судском пресудом, што је иначе стриктно предвиђено у италијанском кривичнопроцесном законодавству, а темељи се и на чл. 27 Устава Италије и чл. 6(2) Европске конвенције о људским правима.

³⁶ С. Van den Wyngaert С. Gane, Н. Н. Kühne and F. M. Cauley, (део који је писао P. Corso), *op. cit.*, стр. 245.

³⁷ *Ibidem*.

дела усмерена против Министарства одбране и Војске Србије; 5) планира, организује и спроводи контраобавештајну заштиту лица, објеката, активности и тајних података Министарства одбране и Војске Србије; 6) прикупља, анализира, обрађује и процењује контраобавештајне податке из своје надлежности; 7) обавља и друге контраобавештајне послове и задатке. Поред свега тога, ВБА обезбеђује и штити своје снаге, припаднике и објекте од противправних радњи и претњи.

За остварење неког од својих безбедносних или контраобавештајних задатака, ВБА има право и дужност да на одговарајући начин прибавља потребне информације, када је то потребно. Та агенција је у оквиру својих надлежности законом овлашћена да прикупља податке: 1) из јавних извора; 2) од физичких и правних лица и 3) од државних органа, организација и служби, те од ималаца јавних овлашћења. Законом о ВБА и ВОА прописано је и да је ВБА овлашћена да, у оквиру своје надлежности, тајно прикупља релевантне податке применом посебних поступака и мера. Постоји низ таквих тзв. специјалних истражних техника које се примењују онда када се подаци не могу прикупити на други начин или је њихово прикупљање у вези са несразмерним ризиком по живот и здравље људи и имовину, односно са несразмерним трошковима. Ту посебан значај имају разни облици тајног аудио и видео надзора, тј. видови прислушкивања и снимања разговора, који се могу предузимати једино на основу одлуке надлежног суда.

Закључна разматрања

Тероризам доминантно настаје као израз деловања четири *основна фактора*.

1) Известан број људи који припадају одређеној социјалној,³⁸ националној или верској групацији теже остваривању одређених циљева које сматрају корисним или неопходним за класу, нацију или веру којој објективно припадају или чијим се припадницима, односно заштитницима сматрају.

2) Остварење циљева којима се тежи је немогуће или је веома тешко оствариво у постојећим нормативним оквирима правног система конкретне државе, тј. с обзиром на законска и уставна правила.

³⁸ У суштини, веома је дискутабилна реална *социјална припадност* терориста, када се ради о борби одређених терористичких групација за остварење одговарајућих класних циљева, попут, на пример, италијанске терористичке организације „Црвене бригаде” или немачке „Фракције Црвене армије” (RAF), јер не само да терористи који се боре за права радничке класе у највећем броју случајева сами нису припадници те класе, а често потичу и из богатих породица, већ ни сама радничка класа у основи није прихватала деловање таквих организација „у њено име” или „за њен рачун”. То важи и када је у питању данас неспорна логистичка и друга подршка бившег ДДР режима припадницима RAF-а. Када су у питању терористичке организације које теже остварењу одређених национално-сепаратистичких циљева или се боре из одређених верских убеђења, они по правилу, тј. скоро без изузетка, припадају конкретной нацији или имају одговарајућу религијску припадност, али је и тада спорно у којој мери већина те нације, односно људи одређене вере, прихватају како циљеве терориста, тако и методе њиховог деловања. По правилу, припадници нације или вере за чије се интересе терористи „боре”, не прихватају саме терористичке организације, односно бар не у већој мери, јер чак и онда када су припадници одређене популације сагласни са декларативним циљевима терориста, не могу прихватити начине остварења тих циљева, јер су они узрок великих жртава, тј. људских и материјалних губитака.

3) Држава у којој или на уштрб које се тежи да у остваривању одређених циљева не прихвата такве циљеве и активно им се супротставља.

4) Државни апарат је снажнији од појединаца или групација који желе остварење тих циљева, што доводи до одређеног степена специфичне фрустрације оних чији се циљеви не остварују, а из које и израстају терористичке организације, које се, немоћне да се фронтално и масовно супротставе држави, опредељују за терористичко деловање. На тај начин теже да тако ослабе државу или испровоцирају њену сувише масовну реакцију која ће погодити шире слојеве становништва, довести до масовније побуне и сл., што у општем смислу значи да терористичке организације начелно желе да својим деловањем створе услове који ће, пре или касније, довести до остварења конкретних циљева, који су и основни мотив терористичког деловања.

У супротстављању тероризму се, с једне стране, морају добро познавати основни фактори који доводе до настанка тероризма, а с друге стране, неопходно је одабрати најадекватнији механизам његовог сузбијања. Бранећи грађане и себе, држава мора бити енергична, али и веома пажљива, како не би изазвала и контраефекте. Државе су склоне да оправдано гневне због губитака живота невиних људи, бескрупулозни и дрскости терориста, употребе „прекомерну“ силу, али баш то представља снажан генератор нових терористичких напада, па се тако брзо затвара „круг“. Терористи тада од својих „палих бораца“ праве „иконе“ и „хероје“, регрутују нове и још фанатичније припаднике и делују још суровије. Када уз терористе у акцији полицијских или војних снага страдају и невини грађани, то тек представља прави „Џек Пот“ за терористе, који тада добијају прилику да додатно распирују мржњу према држави и онима који државу бране. Зато борба против тероризма мора бити веома енергична, али и изузетно селективна. И онда када је држава успешна у елиминисању терориста или располаже моћним оружаним снагама, то може довести до сасвим нових и врло малигних форми тероризма, које произлазе из „осећаја фрустрираности“ терориста, који на други начин не могу постићи своје циљеве, а при том су изузетно фанатизовани и спремни да постану „мученици“. Типичан пример су бомбаши самоубице. Тај облик тероризма је изузетно тежак за сузбијање, а настаје онда када терористи немају друге ефикасн(и)је начине да нашкоде појединим државама, пре свега Израелу на Блиском истоку, али и САД.

За терористе је типично да их мотивише мржња, која се, када је реч о идеолошким организацијама, усмерава ка „класном непријатељу“, док се у погледу шовинистичко-сепаратистичких организација мржња фокусира на државу у односу на коју се тежи „националном ослобођењу“. Несумњиво је да, на пример, и албанску „ОВК“ покреће мржња према српској држави, али и према Србима и свима који нису Албанци, као и према Албанцима који су лојални Србији. Како је ова мржња у основи ирационалне природе и злочини на њој засновани имају компоненту супротну „здравом разуму“ која отежава потпуно сузбијање тероризма, јер терористи, али и њихови будући „регрути“, резонују „црно-бело“ и по систему „ми или они“, што је препрека мирном решењу конфликта. Тероризмом се по дефиницији остварују политички циљеви и врло је типично да већина терористичких организација има стране „спонзоре“. Иза хрватских усташа, који су извршили атентат на југословенског краља Александра Карађорђевића у Марсељу, стајале су тадашње фашистичке државе – Италија и Мађарска. Припадници ултралеве немачке терористичке орга-

низације „Фракција Црвене Армије” („РАФ”), имали су подршку источнонемачког Штазија итд. Могло би се рећи да иза сваке иоле дуговечне терористичке организације стоји нека држава.

Тероризам се данас тешко може ефикасно сузбијати применом „чисте” војне силе, на шта указују и новији историјски примери. То не значи да војне снаге не могу успешно да се користе и у сузбијању тероризма. У супротстављању неким облицима тероризма, може се, наравно, користити и војска, али само као својеврсни *ultima ratio*. Војне обавештајне службе могу успешно да се супротстављају тероризму што, поред осталог, представља и један од њихових циљева. Као и други субјекти предистражног поступка (некадашњи преткривични поступак) и такве службе, а када је реч о Србији, то је пре свега Војнобезбедносна агенција, могу у складу са законом да предузимају и одређене посебне доказне радње, односно специјалне истражне технике. У том погледу, као и иначе, важи „златно правило” да примена таквих веома специфичних доказних метода мора бити веома рационална, јер се њиховом претераном употребом, не само без потребе, угрожавају Уставом заштићена људска права и слободe, већ је то и веома скупо, а с друге стране, тада такве доказне методе постају и мање ефикасне, јер је тешко направити ваљану селекцију информација.

Свака озбиљна држава има квалитетне безбедносне и обавештајне службе које настоје да државу ефикасно заштите од оних који је нападају или угрожавају, а нарочито у односу на терористичко деловање, али правне државе истовремено развијају и одговарајуће делотворне правне механизме који омогућавају да, штитећи себе од непријатеља као што су терористи, екстремисти разних врста, сепаратисти, припадници миљеа организованог криминалитета итд., држава сачува и грађане од себе саме, односно заштити их од могућих злоупотреба или грешака сопствених органа. То помало асоцира на ону чувену мудрост Марка Миљанова о битној разлици између херојства – када човек брани себе од других и чојства, када друге брани од себе. Безбедносне и обавештајне службе, као наравно и сама војска, један су од важних стубова озбиљних држава. Стара је истина да земља која нема своју војску, или нема довољно добре оружане снаге, ризикује да на својој територији дочека и „храни” неку туђу војну силу. Веома је важно и поверење у оне чија је дужност да бране отаџбину, као и оне који штите и саму војску, попут безбедносних и обавештајних служби, али једна стара пословица каже да је „поверење добро, али је контрола боља”. Од античких времена важи она позната бојазан – „ко ће нас чувати од чувара”. То се односи и на безбедносно-обавештајне службе, па и оне које су војног карактера. Међутим, „чувари” морају имати, како одређену слободу деловања, тако и чврсту веру да, бранећи и штитећи државу, неће од саме те државе једног тренутка бити напуштени и остављени на цедилу. То је од огромне важности, јер држави и грађанима нису потребне слабе, збуњене, уплашене или деморалисане службе безбедности.

Литература

[1] F. Wördermann, *Terorismus – Motive, Täter, Strategien*, "R. Piper & Co. Verlag", München, Zürich, 1977.

[2] W. Laquer, *Terorism*, "Little, Brown and Company", Boston – Toronto, 1977.

[3] W. Laquer, *Terorismus*, "Athenaum Verlag", Regensburg, 1977.

- [4] З. Стојановић, *Коментар Кривичног законика*, Службени гласник, Београд, 2012.
- [5] Ј. Ђирић, *Објективна одговорност у кривичном праву*, Институт за упоредно право, Београд, 2008.
- [6] М. Шулић, *Коментар Законика о кривичном поступку*, Службени гласник, Београд, 2007.
- [7] Т. Лукић, *Доказне радње у кривичном поступку*, Правни факултет Универзитета у Новом Саду, Нови Сад, 2011.
- [8] З. Стојановић, *Коментар Кривичног законика*, Службени гласник, Београд, 2012.
- [9] М. Шулић, *Коментар Законика о кривичном поступку Црне Горе*, Мисија ОЕБС-а у Црној Гори и Министарство правде Црне Горе, Подгорица, 2009.
- [10] М. Шулић, *Кривично процесно право*, седмо измењено и допуњено издање, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2014.
- [11] Ж. Алексић и М. Шулић, *Криминалистика*, седмо издање, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2013.
- [12] Ђ. Игњатовић и М. Шулић, *Организовани криминалитет*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2010.
- [13] С. Roxin, *Strafverfahrensrecht*, 25. Auflage, „Verlag C. H. Beck“, München, 1998.
- [14] J. Brack und N. Thomas, *Kriminaltaktik*, „Richard Boorberg Verlag“, Stuttgart, München und Hannover, 1983.
- [15] E. Lücking, *Die Strafprozessuale Überwachung des Fernmeldverkehrs – Eine rechtsvergleichende Untersuchung*, „Max-Planck-Institut“, Freiburg im Breisgau, 1992.
- [16] F. Thiede, *Geräteerkennung eines Handys als Akknüpfungspunkt für Telekommunikationsüberwachung*, Kriminalistik, No. 3/03, Heidelberg, 2003
- [17] J. König, *Einsatz technischer Mittel nach par. 100c StPO*, Kriminalistik, No. 5/98, Heidelberg, 1998.
- [18] J. Meyer und W. Hetzer, *Schulterschluss gegen Organisierte Kriminalität*, Kriminalistik, No. 11/97, Heidelberg, 1997.
- [19] W. Weinem, *Die strafprozessuale Überwachung der Telekommunikation*, Kriminalistik, No. 11/95, Heidelberg, 1995.
- [20] I. Weitemeier und W. Große, *Telefonüberwachung aus präventivpolizeilichen Gründen*, Kriminalistik, No. 5/97, Heidelberg, 1997.
- [21] R. Rupprecht, *Rechtstatsachen als Basis der OK-Gesetzgebung, Organisierte Kriminalität*, Bundeskriminalamt (Hg.), Wiesbaden, 1997.
- [22] S. Seiler, *Strafprozessrecht*, 10. überarbeitete Auflage, Facultas.wuv., Wien, 2009.